

„SZAVAIM GYILKOSAK AZ ÁLLAMRA NÉZVE” – THOREAU A LEGITIMITÁSRÓL¹

SZABÓ FERENC

Dolgozatomban Henry David Thoreau (1817-1862) amerikai filozófus politikai legitimitásról vallott felfogását igyekszem megvizsgálni a Thoreau-szakirodalomba általam bevezetni kívánt organikus kritika mentén, amelynek értelmében a thoreau-i gondolkodás központi eleme az önfelülmúlás általi önbeteljesítés. Ez itt azt jelenti, hogy Thoreau arra emlékeztet, hogy a fennálló politikai rendszer nem önmagáért való és nem a hagyományból, a kulturális háttérből vagy praktikus okokból nyeri a legitimitását, hanem az egyéntől, aki választja azt, hogy ennek és ennek az államnak a polgára legyen.

A vizsgálatot elsősorban három thoreau-i esszén, *A polgári engedetlenség iránti kötelességről* (1849), a *Rabszolgaság Massachusetts-ben* (1854) és a *John Brown-beszéd (A Plea for Captain John Brown)*, 1859) címűeken végzem. Miután levontam a tanulságokat, rekapitulálok Nancy Rosenblum *Thoreau's Democratic Individualism* (2014) című tanulmányának érvmenetét, és ütköztetem azt az előzőekkel. Véleményem szerint ugyanis Rosenblum tanulmánya reprezentatív abban az értelemben, hogy homogenizálja az egyébként valóban zavaróan széttartó thoreau-i gondolatokat – a kutatónő következtetései azonban mégis meglehetősen leegyszerűsítőek és ezért a további kutatás szempontjából félrevezetőek.

Az esszék több szempontból is összefüggenek. Egyrészt eredetileg mindhárom előadásként hangzott el, másrészt kurrens történésekre reflektálnak az író saját életében és korában: elsősorban a rabszolgasággal foglalkozik itt szerzőnk. Harmadrészt, és nem utolsó sorban, ugyanazon radikalizálódó gondolati ív különböző pontjain helyezkednek el.

A polgári engedetlenségről írott esszé élményalapja Thoreau 1846. június 24-i egy napos bebörtönzése. Sam Stapleton, városi adószedő a Walden partjáról Concordba a cipészhez igyekvő Thoreau-t a főutcán látta meg és tartóztatta le, miután az személyesen is megtagadta a fejadó befizetését, amelyet

¹ Emberi Erőforrás Támogatáskezelő

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

előzőleg már évek óta elkerült, mert nem értett egyet a Polk-kormány expanzív politikájával. Mindmáig tisztázatlan, hogy ki tette le az óvadékot (valószínűleg az anyja, vagy valamelyik nagynénje), de tény, hogy Thoreau másnap reggel szabadult és szinte azonnal előadást írt az esetből, amely néhány évvel később írásban is megjelent.

A polgári engedetlenségről szóló esszé, talán meglepő módon, a polgári engedetlenségről szól. Legalábbis azon felfogásáról, amit annak idején hazánkban talán Tamás Gáspár Miklós képviselt a leghitelesebben. Thoreau ugyanis leszögezi, hogy egy demokratikus, mert a szabadságjogokat alkotmányosan biztosító állam polgáraként kötelességünk felelősséget vállalni ezért az államért, kötelességünk, hogy az alkotmány barátai legyünk és a jogrendszer megjavítására törekedjünk, ha az tévútra lép. Hogy kiálljunk az igazságtalanság ellen, mert az, reflexió nélkül, lassan az egész rendszert megfertőzheti. Egyénileg kell cselekednünk és azonnal, ha visszasságokat tapasztalunk, a saját eszközeinkkel, mert az gyorsabb és hitelesebb. Fontos, hogy Thoreau nem kifelé mutat az így vagy úgy, de működő demokráciából, nem alternatívákat keres hozzá képest, hanem megoldási javaslattal él, amikor azt mondja, hogy meg kell vonnunk az együttműködésünket a korrumpált államegépezettől, hogy ezzel felhívjuk a figyelmet e korrumpáltságra. Thoreau saját esetében az adó be nem fizetését tartotta erre a legmegfelelőbb módnak. Fontos itt a példaállítást momentum és a pedagógiai szándék is, lévén, hogy utólagosan bár, de közölte a tettét. Thoreau ebben az esszében nem tagadja a politikai berendezkedés legitimitását, sőt, igazában nem is foglalkozik vele, hiszen, mint azt leszögezi, az csak eszköze a társadalmi együttműködésnek és magától a társadalomtól függ, nem önmagában jó vagy rossz. Arra viszont felhívja a figyelmet, hogy az a bizonyos legitimitás az állam polgáraitól származik, ők ruházzák fel hatalommal a fölöttük működő kormányzatot, hogy az bizonyos kérdésekben döntsön helyettük, és, hogy így mindenki a saját dolgával törődhessen. Ha ez a kormányzat olyan intézkedéseket hoz, amelyekre nem kapott tőlem jogosítványt, ezt valahogy jelezni kell, valahogy vissza kell szerezni az autonómiát – például együtt nem működéssel. Az esszé egyébként a *Walden* (1854) párszövegének tekinthető, amennyiben Thoreau abból indul ki, hogy a saját életét megélni és kiteljesíteni igyekvő, a maga dolgával foglalkozó, a magasabb elvet követő és az egyszerűséget kereső embernek nem sok dolga van a politikai berendezkedéssel – e berendezkedés korrumpáltságát épp az mutatja, ha mégis utoléri az egyént és szembefordítja vele a kétségtelenül meglévő erőszakmonopóliumát.

Thoreau a polgári engedetlenségről írott esszéjében fele-baráitaihoz, társadalma egészéhez szól, és arra figyelmeztet, hogy nem szabad hozzájárulnunk egy igazságtalan politikai döntéshez, mert ezzel mi is besározódunk. Emlé-

keztet, hogy tisztázni kell, hogy mely megoldási módokat lehet intézményesíteni és melyeket nem. A rabszolgaság fenntartásának kérdése például pont olyan, amiről nem dönthet az egyszerű többség. Az esszé ugyanakkor kiszólás a társadalmi szerződés hobbes-i és locke-i felfogása ellen is. Hobbes-t William Paley-n keresztül támadja, akinek *A polgári kormányzattal szembeni köteles engedelmesség* című írását idézi is. Paley szerint a választott politikai berendezkedés elleni bármely, belülről jövő támadás valójában az adott politikai rendszer résztvevői elleni támadás, és csak akkor igazolható, ha a felülről jövő igazságtalanság kivétel nélkül a rendszer minden tagját érinti. Thoreau azonban kimutatja, hogy ilyen a gyakorlatban nem létezik, és, hogy a társadalmi együttműködés nem piactér, ahol az autonómiám bizonyos darabkáiért kapom a szabadságaimat, hanem az egyén alakítja a saját közegét. Locke-ot azért támadja, mert szerinte káros az a felfogás, hogy a demokratikus berendezkedés igazolható azáltal, hogy a nagyobb jót védi és a tulajdont, mert ez hosszú távon atomizálja a társadalmat, bizalmatlan egoisták csoportját hozva létre.

A Rabszolgaság Massachusetts-ben, ahonnan az előadásom címe is származik, beszédként azon az abolitionista gyűlésen hangzott el Framinghamben, ahol William Lloyd Garrison alkotmányt égetett. A gyűlés apropója Anthony Burns letartóztatása és a rabszolgaságba való visszatoloncolása volt – Burns volt ugyanis az 1851-es Szökött rabszolga-törvény első massachusetts-i áldozata, akit abolitionisták egy csoportja megpróbált kimenteni a bíróságról, de nem jártak sikerrel, sőt, a beszéd elmondása idején ők is az ítéletüket várták.

Thoreau itt arról számol be, hogy megrendült a hite a demokratikus berendezkedésben, amikor azt látta, hogy egy északi, tehát nem rabszolgatartó állam a déliekkel való kompromisszum fenntartása miatt emberiség elleni bűnt² követett el. Ám ő nem az unió felbontását javasolja, mint a már említett Garrison vagy Wendell Philips, hanem a bűn elkövetőjével, magával Massachusetts állammal szakít, és erre szólítja hasonló érzésű fele-barátait is. Massachusetts állammal abban a pillanatban veszítette el a legitimitását, amikor elfogott és elítélt egy embert csak azért, mert az a rabszolgaság borsalma elől oda menekült. Az állam már nem teljesíti a szerződés rá eső részét. Nemcsak, hogy durván beleszól az egyén életébe, úgy adva utasítást az együttműködésre, hogy nincs rá felhatalmazva – de már nem is védi azt. Az élet tehát e kormányzat alatt értéktelenné vált. Thoreau az esszé egy pontján még ama reményéről számol be, hogy a kormányzó élni fog vétőjogával és

² Itt természetesen a kifejezés nem a második világháború után elterjedt jelentésében szerepel.

megsemmisíti az igazságtalan intézkedést, de ez hiú reménynek bizonyul: mint tudjuk, az ilyeneket mindig az áderjánosok írják alá utolsónak. A sajtó ráadásul, persze, kiszolgálja a hatalmi érdeket, még a magukat abolitionistának valló lapok sem mertek szót emelni az intézkedés ellen. Thoreau ebben az esszéjében döbben rá az eleve erőszakban létre, hogy polgári státusza valójában mindvégig csak illúzió volt és ki van szolgáltatva a többség nevében döntést hozók kényének, kedvének. Az eleve erőszakban lét azt jelenti, hogy nagyon is érzékelhető a határ aközött, hogy mit lehet és, hogy mit szabad – és, hogy a liberálisnak mondott demokráciában gyakorlatilag körül van zárva bizonyos individuumok magánszférája és esélyük sincs maguknak kialakítani azt.³ Legalábbis ez a kialakult gyakorlat. De egy magasabb szempontból látható, hogy az a bizonyos kategorikus *nem* kimondható az egyén részéről is, hiszen az állam még mindig csak az együttélés eszköze és lecserélhető, ha megjavítani jelen formájában már nem is lehet.

A *John Brown-beszéd* azért fontos, mert ez volt az első nyilvános megnyilatkozás északon Brown Harper's Ferry-i tette után, amely a kapitány pártját fogta – pontosabban nem is a személyt apologizálta, hanem a cselekedetet transzcendálta és állította például, mint elv-cselekvést, egy olyan ember tettét, aki a lelke igazságát követi. Ugyanakkor bátor kiállás is volt ez Thoreau részéről, mert a beszéd elhangzásakor (egyébként szimultán Brown virginiai perével) még nem tisztázódott, hogy az északnak, legalábbis a rabszolgaságot ellenzőknek hogyan is kéne viszonyulniuk egy ilyen radikális cselekménysorozathoz.

A beszédben Thoreau Jézushoz hasonlítja Brownt, mint akiben szerencsésen összeér, hogy azt teszi, amiben hisz és ez éppenséggel a fennálló jogi rendszerrel szöges ellentétben van, amit az nem hagyhat figyelmen kívül, hanem meg kell torolnia – és ezért mártír válik az illetőből. A beszéd maga a belső feszültségtől forrongó ország tetemre hívása, amelynek az egyik fele mindenféle kicsinyes kompromisszumok árán megbékíteni igyekszik a másikat immár majd' 80 éve. Thoreau itt jut el politikai filozófiájának legvadabb belátásaihoz: a politikai berendezkedés már nemhogy elvesztette a legitimitását, de vissza sem nyerheti azt. Már nem elég, ha megvonjuk a hozzájárulásunkat, vagy ha visszatérünk az egyébként amerikai hagyományhoz, a kisközösséghez, mint azt a Rabszolgaság-szöveg egy pontján javasolta, mert a belső széthúzás már nem érhet nyugvópontra: az állam nemcsak, hogy levette a kezét a polgáraitól, hanem egyenesen az életükre tör, ha nem tagozódnak

³ Azért a megkötés az általánosítás helyett, mert, mint a gyakorlat mutatja, minél magasabb státuszú valaki, annál könnyebben alakíthatja azt a bizonyos szférát (az észrevételért és a pontosításért köszönet illeti Czeglédi Andrást).

be. Thoreau itt azt diagnosztizálja, hogy a vezetés már nem pusztán a többséggel azonosítja a népet, hanem a gyakorlatban is azt gondolják, hogy mindenki egy csónakban evez: aki mégsem, az ússzon. Brown abban példaadó, hogy meglátta, nincs lehetőség restaurációra, hanem egyszerűen el kell törölni a társadalmi igazságtalanságot.

Rosenblum egy bizonyos pontig meggyőzően rekonstruálja a fentieket, amikor azt mondja, Thoreau nem akar kilépni a demokrácia keretrendszeréből, hanem azonosítja azokat az akadályokat, amelyek miatt az nem működik zökkenőmentesen. Nevezetesen, Thoreau leszögezi, hogy a demokrácia klasszikus igazolása, hogy a többségi döntés és a közérdek között egyenlőséggel tehető; hogy a politikai részvétel egyúttal morálisan is nevel; és, hogy a demokrácia liberális formájában megvalósul a disztributív igazságosság – nos, hogy ezek valójában korrumpálják a megvalósult demokráciát, mert elültetik a polgárban azt az illúziót, hogy autonóm, miközben valójában a mindenkori politikai berendezkedés intézményesítő tendenciája kiveszi a döntést a kezéből. Thoreau-nak az a baja kora demokráciájával, mondja Rosenblum, hogy a lábánál fogja a gyereket, amikor a hatalomátruházó aktus után konszenzusról beszélnek, holott az valójában kompromisszum. Demokratikus illúzió (és így akadály) az is, hogy létezik az érdekképviselő, mert valójában a többség olyan zsarnokságáról van szó, amelyet nem is a többség gyakorol, hanem egy nem kézzelfogható főhatalom. Thoreau ehhez képest, mondja Rosenblum, az önkiteljesítés közegének látja a demokráciát. Ez azonban nem fut anarchiába vagy forradalomba, hanem a romantikus színezetű militáns lelkiismeret szólal meg az amerikai filozófus műveiben, amely a materializmus fölé emeli az önfeláldozást, a világi boldogság helyett a zseni önmegvalósítását pártolja, a legalizmust felülértékeli a magasabb törvénnyel és az elv-cselekvők társadalmát vizionálja, amelynek a prototípusa a waldeni kísérlet.

Épp ez a militancia az, amely ponton véleményem szerint megbicsaklik Rosenblum argumentációja. Ez ugyanis nagyon is statikusan és homogénen láttatja a thoreau-i politikai filozófiát, amikor nem számol a válaszok sokféleségével. Thoreau, mint láttuk, pályája egyes szakaszain máshogy és máshogy reagál gyakorlatilag ugyanarra az ügyre: a rabszolgaságra, amely alapjaiban mérgezi meg a korabeli amerikai demokráciát. Rosenblum szerint Thoreau mindvégig megtartja azt a bizonyos romantikus idealizmust, amelytől nem látja összeegyeztethetőnek a saját felfogását a demokráciáról a korában bevett. Véleményem szerint viszont itt Rosenblum félremagyarázza a thoreau-i fluid perspektivizmust: Thoreau nagyon is gyakorlati az itt vizsgált írásaiban, nem szabad engednünk, hogy a szóképei magukkal vigyenek. Éleslátóan diagnosztizálja a problémákat és már mindig is az egyénből indul

ki (nem titkoltan magából, lásd a fejtegetéseket a *Walden* elején, hogy az a bizonyos szerzői többszám valójában mindig egyes szám első személy), hogy rá milyen hatással van a társadalmi környezet és mik az érvényesülésének a lehetőségei, esetleges határai. Thoreau először, a polgári engedetlenségről írott esszéjében megvonja a bizalmat a politikai berendezkedéstől és emlékeztet, hogy a marsallbot nem a mindenkori többségnél, hanem az egyénnél van. A Rabszolgaság-szövegben már orvosolhatatlannak festi a legitimációs válságot és a kisközösségek hagyományához utalja fele-barátait. Végül a Brown-esszében lerántja a leplet az eszkalálódó társadalmi feszültségről, ami háborút ígér. Ugyanakkor javasolt megoldásaiban sem statikus: együtt nem működés, elfordulás és lázadás. A három esszé radikalizálódó íve a címzettekben is megfigyelhető: a polgári engedetlenségről szólván népe egészéhez szól, saját tapasztalatairól számol be, könnyed stílusban. A massachusetts-i rabszolgasággal kapcsolatban közvetlen fele-barátait, állama lakóit szólítja meg. John Brown ürügyén pedig gyakorlatilag saját magához beszél, vagyis inkább egy ideálhoz, amit felelősségteljes állampolgárként a szeme előtt szeretne tartani.

Összegzésképp, a demokrácia ugyebár népuralmat jelent, ahol a legitimítás a modern körülmények között megbízott képviselők útján egy ügyintéző bizottságra száll, amely fölött azonban az azt megválasztók döntenek. A demokrácia ugyanakkor a modern korban intézményesült, vagyis inkább bizonyos döntési mechanizmusok intézményesültek. Thoreau, érzésem szerint, abban a delikát kérdésben igyekszik lándzsát törni, hogy melyek azok a társadalmi szinten fontos ügyek, amelyekben állampolgárok egy kis, kiválasztott csoportja dönthet az állampolgárok egésze helyett, hogy mik azok a min-ták, amelyek alapján eldönthető, hogy hol a határ a magán- és a közügy között. A liberális demokrácia igyekszik vastaggal elválasztani a két szférát és a valamit valamiért elvét követve kizárni az állampolgárok nagy részét a közügyekből, mondván, az állam csak így működőképes, hisz már nem az agóra korát éljük. Thoreau bizonyos tekintetben a csúszós lejtő módszerével érvel (de, mint láttuk, nem is olyan csúszós az a lejtő, lévén a helyzet időközben eszkalálódik), amikor azt mondja, hogy felügyelet nélkül (azaz ha hagyjuk, hogy az egyre-másra felmerülő kérdések intézményesüljenek ahelyett, hogy mi magunk megvitátnánk őket egymás között) az állam túl fog nyúlni a saját takaróján és eltűnik a magánszféra. Pontosabban arra hívja fel a figyelmet, hogy modern körülményeink között már nem létezik a magánszféra, hanem már eleve egybemosódik a kettő, és a játék a bőrünkre megy. Az organikus kritika itt azt jelenti, hogy Thoreau alapvetően a fent elemzett esszéikben sem beszél másról, mint többi művében. Emberi feladatunk abban áll, hogy megtaláljuk a helyünket a minket körülvevő közegben, amely nem

ellenünk van, de nem is értünk, hanem semleges. Kutya kötelességünk alkalmazni mindennel szemben a kritikai attitűdöt, nem okolhatunk másokat, a körülményeket a rossz sorunkért. A demokrácia legnagyobb hazugsága, mondja Thoreau, hogy jó életet ígér, miközben az egyén identitásvesztéséhez vezet, amikor a többségi döntéshez kéri az automatikus hozzájárulását. Hogy vessük alá magunkat, mert ezt választottuk. Ráadásul még kiutat sem hagy saját magából, hanem a vele szemben megfogalmazott kritikát is inkorporálja. Thoreau ezért arra emlékeztet, hogy ez a bizonyos homályos Ő – mi vagyunk. Én és te, az egyes ember. A sorsom jobbra fordítását csak én mozdíthatom elő.

IRODALOMJEGYZÉK

- Rosenblum, Nancy L.: *Thoreau's Democratic Individualism*. In. *A Political Companion to Henry David Thoreau*. Ed. by Jack Turner. Kentucky University Press, Lexington, 2014.
- Thoreau, Henry David: *A polgári engedetlenség iránti kötelességről*. In. uő: *Walden / A polgári engedetlenség iránti kötelességről*. Fordította Szöllősy Klára és Vámosi Pál, Versford. Molnár Imre. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2015.
- Thoreau, Henry David: *A Plea for Captain John Brown*. Online: <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=johnbrown#aplea> Utolsó letöltés: 2018. november 12.
- Thoreau, Henry David: *Rabszolgaság Massachusetts-ben*. Fordította Szabó Ferenc. Online: <http://www.muut.hu/archivum/13278> Utolsó letöltés: 2018. november 12.